

KorSP

KOALICIJA ZA RAZVOJ
SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA

Bilten no. 01.
jul 2013. godine

SADRŽAJ:

- 04 UPOZNAJTE NAS:**
Koalicija za razvoj socijalnog preduzetništva (KoRSP)
- 08 NAŠI PRIJATELJI I PARTNERI**
SENS mreža
- 09** *Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva & socijalno preduzetništvo*
- 10 SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO**
I društvena i tržišna orijentacija poslovanja
- 12** *U svetu i Evropskoj uniji*
- 13** *U Srbiji*
- 16 PREDSTAVLJAMO SOCIJALNA PREDUZEĆA**
Dobra torba
- 17 PROČITAJTE**
Biznis po meri čoveka
- 18 VESTI >>>**
Održano Javno slušanje o Predlogu zakona o socijalnom preduzetništvu i zapošljavanju u socijalnim preduzećima
- 19** *Privredna komora Srbije – podrška socijalnom preduzetništvu*
- 19** *Dodela nagrade Mesta u srcu*
- 20** *Konferencija Podrška inkluzivnom preduzetništvu u Evropi*
- 20** *Projekat Inovativa*

Poštovani čitaoci,

Sa željom da koncept socijalne ekonomije približi što širem krugu zainteresovanih pojedinaca i grupa u Srbiji, Koalicija za razvoj socijalnog preduzetništva predstavlja prvi bilten o socijalnoj ekonomiji i socijalnom preduzetništvu u Srbiji, pokrenut uz podršku TACSO kancelarije u Srbiji (Tehnička podrška organizacijama civilnog društva). Nadamo se da ćemo kroz predstavljanje postojećih uspešnih primera podstaći socio-preduzetničke inicijative i istovremeno ukazati relevantnim državnim institucijama na značaj ove forme poslovanja za rešavanje nekih od problema sa kojima se društvo suočava i to na način prilagođen lokalnoj zajednici. Takođe, pratićemo izgradnju zakonskog i institucionalnog okvira u Srbiji, kao i raspoložive mere za započinjanje ove vrste poslovanja. Predlagaćemo unapređenje mera podrške socijalnom preduzetništvu kroz primere finansijske, mentorske i drugih vidova potpore pojedincima i grupama koji žele da se upuste u avanturu socijalnog preduzetništva. Kroz praćenje trendova u Evropskoj uniji ukazaćemo na postojeće dobre prakse i zakonska rešenja koja najadekvatnije podržavaju ove forme preduzetništva.

Prvi broj biltena smo posvetili predstavljanju Koalicije, njenih članica, ali i drugih aktera koji pružaju podršku razvoju i promociji socijalnog preduzetništva. Izneli smo i stav Koalicije povodom Predloga zakona o socijalnom preduzetništvu i zapošljavanju u socijalnim preduzećima, a koji je iniciralo Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike. Predstavili smo jedno socijalno preduzeće i vodič kroz pokretanje socijalnog preduzeća. I konačno, pozivamo čitaoce da isprate predstojeće događaje u ovoj oblasti, ali i da nam pošalju svoje komentare, predloge i mišljenje.

S poštovanjem,

Maja Bobić
Koalicija za razvoj socijalnog preduzetništva
Evropski pokret u Srbiji

UPOZNAJTE NAS:

Koalicija za razvoj socijalnog preduzetništva (KoRSP)

Inicijativa za nastanak Koalicije za razvoj socijalnog preduzetništva (KoRSP) nastala je tokom 2010. godine, da bi već početkom 2011. organizacije osnivači - Trag fondacija, Evropski pokret u Srbiji (EPuS), Inicijativa za razvoj i saradnju (IRS), Smart Kolektiv i Grupa 484, potpisali memorandum o saradnji i utvrdili misiju, ciljeve i aktivnosti Koalicije.

KoRSP je osnovana sa ciljem aktivnog angažovanja u stvaranju funkcionalnog okvira socijalnog preduzetništva u Srbiji kroz zagovaranje, podizanje svesti šire javnosti, podizanje kapaciteta socijalnih preduzeća i predlaganje praktičnih zakonskih rešenja i drugih vladinih mera.

Dosadašnje aktivnosti KoRSP i njenih članica doprinele su promociji i razvoju socio-preduzetničkih inicijativa u Srbiji. Koalicija se kontinuirano zalaže za razvoj socijalnog preduzetništva, podizanje svesti šire javnosti o socijalnom preduzetništvu, smanjenje siromaštva, povećanje prilika za zapošljavanje

marginalizovanih grupa, socijalnu inkluziju i rešavanje društvenih problema na alternativne načine. Jedan od prioriteta Koalicije jeste uspostavljanje partnerstava sa relevantnim društvenim subjektima – državom i privatnim sektorom, u cilju ubrzanja rada na ispunjenju predviđenih ciljeva.

„Program stručne podrške za unapređenje poslovanja socijalnih preduzeća“, je bio prvi projekat koji su članice KoRSP zajednički implementirale, tokom 2010. i 2011. godine. Projekat je bio jedna od aktivnosti zajedničkog programa „Zapošljavanje i migracije mladih“ su sprovodile četiri agencije Ujedinjenih nacija (UNDP, ILO, UNICEF i IOM) u saradnji sa nacionalnim i lokalnim partnerima, a finansijski podržava španski Fond za dostizanje milenijumskih ciljeva razvoja (MDG F). Ideja programa je bila da se već pokrenutim socijalnim preduzećima obezbedi stručna podrška i tako unapredi njihovo poslovanje, kao i da se primeri dobre prakse prepoznaju, promovišu i posluže kao podsticaj drugima za pokretanje sličnih inicijativa.

Trag fondacija, nekadašnji „Balkanski fond za lokalne inicijative – BCIF“ je lokalna fondacija čiji je cilj podsticanje aktivnog uključivanja građana/ki u društvene promene i razvoj stabilnih i održivih zajednica u Srbiji. TRAG je do sada podržao 1000 inicijativa u ukupnoj vrednosti od preko 4 miliona evra. TRAG kroz rad u Koaliciji, učestvuje u sprovođenju aktivnosti za podršku razvoju socijalnih preduzeća, zalaže se za stvaranje podsticajnog okruženja i promovise značaj koncepta za ekonomski napredak i održivi razvoj društva, sa ciljem da se uspostavi platforma/okvir za razvoj socijalnog preduzetništva u Srbiji.

Tokom 2013. godine, TRAG u partnerstvu sa Fondom braće Rokfeler (RBF) i Erste Bankom, po prvi put u Srbiji je organizovala **Nacionalni forum za „Zelene ideje“**, sa ciljem da podstakne pojedince, udruženja i mala preduzeća da razviju inovativne preduzetničke ideje koje su zasnovane na principima održivog razvoja.

Tri poredničke ideje nagrađene su od strane Trag fondacije, Fonda braće Rokfeler (RBF) i Erste Banke, sa po 8.000 dolara za realizaciju projekata:

- *Hostel Republik (Užice)* - ideja eko hostela u Užicu, energetski efikasnog objekta sa enterijerom od recikliranih materijala koji prati temu Užičke republike;
- *Zoran Simović (Raška)* - ideja solarne sušare, porodičnog biznisa iz Raške koji će biti zasnovan na korišćenju obnovljivih izvora energije i lekovitog bilja koje će uzgajati na sopstvenom imanju;
- *Solar Ice d.o.o. (Subotica)* - Ideja ekološkog

vozila na solarnu energiju koje ne emituje štetne produkte ni zračenja, a koristiće za pokretnu prodaju sladoleda i kafe na Gradskom trgu i šetalištima u Subotici;

Poredničke poslovne ideje pored novčanih sredstava predstavice se i na Regionalnom forumu Fonda braće Rokfeler, na kome će učestvovati države zapadnog Balkana, gde mogu da osvoje dodatnih 10.000 dolara.

TRAG planira da tokom sledeće godine sprovede sličan program podrške za pojedincem udruženje i mala preduzeća u Srbiji.

Evropski pokret u Srbiji (EPuS) je jedna od prvih organizacija civilnog društva u Srbiji koja je prepoznala potencijale socijalne ekonomije u rešavanju brojnih socijalnih problema sa kojima je zemlja suočena – nezaposlenost, socijalna isključenost. Od 2008. godine EPuS aktivno radi na promociji koncepta socijalne ekonomije, kako bi uticao na stvaranje povoljnijeg i podsticajnog okvira za razvoj socijalne ekonomije kroz podizanje kapaciteta organizacija civilnog društva, socijalnih preduzetnika i predstavnika nacionalnih i lokalnih institucija. U tom kontekstu, sprovedi smo niz projekata i namera nam je da nastavimo aktivnosti u ovoj oblasti zagovarajući bolji institucionalni i zakonski okvir, ali i uključivanje većeg broj ugroženih, prevashodno mladih, u praksu socijalnog preduzetništva.

Pored aktivnog zagovaranja za kreiranje povoljnog zakonskog okvira kroz organizovanje konferencija, javnih rasprava, analiza i predstavljanja preporuka, EPuS je do sada organizovao više desetina obuka namenjenih predstavnicima institucija koje se bave problemima u oblasti socijalne politike kako bi ih upoznali sa mogućnostima

koje socijalna ekonomija pruža za rešavanje socijalnih i ekoloških problema u lokalnoj zajednici.

EPuS je razvio trajna partnerstva sa organizacijama i institucijama iz Evropske unije koje se već godinama bave integracijom marginalizovanih grupa u tržište rada kroz socijalno preduzetničke inicijative ili posredno utiču na poboljšanje njihovih uslova života. Zajedničkim naporima predstavljamo primere dobre prakse kroz studijske posete i predstavljanje pozitivnih primera, kako bismo našim institucijama i postojećim i potencijalnim socijalnim preduzetnicima predstavili inovativne pristupe i održive socio-preduzetničke ideje.

Istovremeno, uspostavljamo partnerstava sa domaćim institucijama – Timom za socijalnu inkluziju i smanjenje siromaštva, Nacionalnom službom za zapošljavanje, Privrednom komorom i drugima koji aktivno rade na implementaciji mera koje će dodatno dati podršku socijalno preduzetničkim inicijativama u Srbiji.

Grupa 484 razvija program PRIMO - Program integrisanog modela podrške, zasnovan na principima socijalne ekonomije, uvažavajući činjenicu da su se potrebe korisnika vremenom menjale, te da su u uporednom iskustvu evropskih zemalja, definisana savremena rešenja za integraciju ugroženih grupa. Kroz ovaj program podstičemo ugrožene grupe da uzmu aktivno učešće u rešavanju ekonomskih i socijalnih problema: kroz samozapošljavanje, udruživanje u socijalne zadruge i otvaranje socijalnih preduzeća. Takođe, podržavamo razvoj novih i inovativnih pružalaca usluga socijalne zaštite i uključivanje civilnog sektora i socijalnih preduzeća u sistem socijalne zaštite. Podstičemo nacionalne institucije, da stvore povoljan zakonski i strateški

okvir, finansiran iz javnih sredstava, koji prepoznaje principe inkluzivne ekonomije definisane u Agendi 2020 Evropske unije. U tom smislu, Grupa 484 se zalaže za razvijanje i primenu instituta javno-privatnog partnerstva, koji uključuje organizacije civilnog društva u obavljanje poslova od javnog interesa na nacionalnom i lokalnom nivou.

Uz podršku UniCredit fondacije iz Milana, Grupa 484 je u prethodne dve godine sprovodila projekat finansijske podrške socijalnim preduzećima u Srbiji. Ovim projektom se razvijao jedan novi, mešoviti model finansijske podrške poslovnim inicijativama i poduhvatima, prepoznatim kao socijalna preduzeća. Naime, polovina maksimalnih sredstava predviđenih grantom korisnicima je davana u vidu bespovratnog namenskog granta, dok su drugu polovinu morali da uzmu u vidu veoma povoljnog kredita na period od dve godine kod UniCredit banke. Razvijanjem ovakvog modela nastojalo se da se mala preduzeća, a naročito organizacije civilnog društva sa preduzetničkim aktivnostima dodatno podstaknu da unaprede svoje poslovanje i učine ga ekonomski održivim, te da preuzmu i određen ekonomski rizik, što bi ih dodatno usmerilo i na druge moguće izvore finansiranja i smanjilo zavisnost od donacija.

Pored obezbeđivanja i pružanja direktne podrške, Grupa 484 je kroz druge projekte pružala i obuke različitim ugroženim grupama, naročito nezaposlenim mladima, o mogućnostima pokretanja socijalnog preduzeća. Poslovna i socijalna inovacija, kreativnost, umrežavanje, uključivanje, izvori finansiranja, vidovi podrške – sve su ovo teme koje su se na neki način obrađivale, podsticale ili se nametale same. Paralelno sa pružanjem "tvrde i meke" podrške, Grupa

484 poslednje tri godine aktivno zagovara adekvatno definisanje i inkorporiranje koncepta socijalnog preduzetništva u pravni okvir Republike Srbije.

Misija **Inicijative za razvoj i saradnju (IRS)** je unapređenje ekonomskih i socijalnih kapaciteta u Srbiji i jačanje produktivne mreže civilnog društva. Osim toga, ima i ulogu u približavanju ljudi, posebno onih iz ugroženih grupa, tržištu rada. Saradujemo sa više različitih mreža u cilju smanjenja siromaštva, i verujemo u značaj dobre koordinaciju za postizanje zajedničkih uspešnih rezultata. Koristimo stručnost o pravnim sistemima balkanskih zemalja koju posedujemo, a vezano za socijalnu pomoć i radno zakonodavstvo. Programski menadžeri IRS-a imaju veliko iskustva u oblasti podizanja veština i kapaciteta ranjivih grupa, kroz izvođenje obuka za prekvalifikaciju, dokvalifikaciju, programe započinjanja sopstvenog posla, organizovanje seminara i drugih oblika neformalne edukacije. Za 6 godina obučeno je blizu 600 osoba za različita zanimanja, a procesom medijacije pri zapošljavanju, veliki broj obučenih je našao zaposlenje.

U poslednjih nekoliko godina, IRS ima značajnu ulogu u uspostavljanju osnova za razvoj socijalnog preduzetništva u Srbiji. Osnovano pre skoro 3 godine, eko socijalno preduzeće eko BaG je postalo jedan od dobrih primera u procesu promovisanja ovog koncepta i jedan od najboljih primera održivog i inovativnog pristupa socijalnoj ekonomiji u Srbiji.

Trenutno, IRS je angažovana na nekoliko projekata, uglavnom u oblasti socijalne inkluziju, pravne pomoći, vladavine prava, zagovaranja. Osim socijalnog preduzeća eko BaG, IRS je osnivač još

jednog socijalnog preduzeća koje se bavi uslugama pomoći u kući starima i nemoćnima, kao i dve socijalne zadruge sakupljača sekundarnih sirovina.

Smart kolektiv je nezavisna, neprofitna organizacija koja kroz svoje različite projekte pomaže biznisu da usvoji društvene vrednosti, a istovremeno pomaže društvu da ojača svoje kapacitete usvajajući biznis veštine. Smart kolektiv je u Srbiji pionir promovisanja i razvoja društveno odgovornog poslovanja, socijalnih inovacija, preduzetništva mladih i socijalnog marketinga.

Smart kolektiv jedan je od osnivača Koalicije za razvoj socijalnog preduzetništva. U saradnji sa članicama Koalicije, Smart kolektiv je učestvovao u više projekata promocije i razvoja socijalnog preduzetništva u Srbiji: zajedno sa Grupom 484 lansiran je sajt za promociju prve Mreže socijalnih preduzeća u Srbiji – SENS i njenih članova; ispred Korskup u saradnji sa UNDP-ijem i španskog Fonda za dostizanje milenijumskih ciljeva razvoja (MDG F) realizovan je program biznis mentorstava za unapređenje poslovanja socijalnih preduzeća, a na regionalnom projektu promocije socijalnog preduzetništva koji je realizovao British Council, Smart kolektiv bio je lokalni partner u Srbiji. Do sada je Smart kolektiv pokrenuo dva socijalna preduzeća – Liceulice i Dobru torbu.

Pored toga, Smart kolektiv je 2008. godine osnovao prvu koaliciju društveno odgovornih kompanija u Srbiji – Forum poslovnih lidera (FPL), zahvaljujući kojoj uspešno saraduje sa organizacijama civilnog društva i društveno odgovornim kompanijama doprinoseći povezivanju i međusektorskoj saradnji.

NAŠI PRIJATELJI I PARTNERI

SENS mreža

SENS je mreža socijalne ekonomije Srbije – jedina nacionalna mreža koja okuplja socijalna preduzeća. Osnovana je 2011. godine od strane grupe 484 uz podršku italijanske Unicredit fondacije. Danas SENS okuplja 30 članica iz cele Srbije, u koje se ubrajaju udruženja građana, preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom, društva sa ograničenom odgovornošću i zadruge. Mreža je osnovana sa namerom da podržava razvoj snažne i održive socijalne ekonomije u Srbiji, pružajući članicama usluge edukacije, stručnih saveta i promociju u svim fazama pokretanja i vođenja biznisa i prostor za umrežavanje.

SENS:

- povezuje socijalna preduzeća u Srbiji i regionu;
- promovise socijalna preduzeća u široj javnosti i podiže svest o njihovom značaju;
- pruža svojim članicama najrelevantnije informacije iz polja socijalnog preduzetništva;

- nudi članicama obrazovne materijale, edukaciju u oblasti poslovanja, kao i studijska putovanja u zemlji i inostranstvu;

- obezbeđuje socijalnim preduzećima kvalitetnu poslovnu i razvojnu podršku kroz obuku i usluge specijalizovanih savetnika;

- lobira za socijalno preduzetništvo kod aktera iz javnog i privatnog sektora;

- promovise socijalna preduzeća kod potencijalnih kupaca njihovih proizvoda i korisnika njihovih usluga;

- pruža savete i pomoć pri obezbeđivanju novih izvora finansiranja u Srbiji;

- organizuje sastanke, konferencije i predavanja.

<http://www.sens.rs/>

NAŠI PRIJATELJI I PARTNERI

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva & socijalno preduzetništvo

Prvi Izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva konstatuje da je u Republici Srbiji mapirano 1.160 socijalnih preduzeća¹, a najbrojnije su zadruge (898), udruženja (162), preduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom (55) i zavisna „spinofof“ preduzeća (24). Među najvažnijim ciljevima su podrška za različite osetljive grupe, lokalni razvoj i razvoj preduzetništva. Izveštaj dalje navodi da se za razvoj sektora socijalnog preduzetništva kao ključni problemi identifikovani: neadekvatan pravni okvir, nedovoljno ulaganje u ljudski kapital, otežan pristup izvorima finansiranja, poreski tretman, nedostatak statističkog praćenja², što je karakteristično i za zemlje u okruženju.

Uzimajući u obzir međunarodne kriterijume za definisanje socijalnih preduzeća, u Republici Srbiji ovaj sektor regulišu sledeći zakoni: *Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom*, *Zakon o udruženjima*, *Zakon o privrednim društvima* i *Zakon o zadrugama*. Koncept i principe socijalnog preduzetništva najbliže uređuje nacrt novog Zakona o zadrugama (kojim se uvodi koncept socijalnih zadruga), a u narednom periodu treba uzeti u obzir i mogućnosti koje pružaju Zakon o zadužbinama

i fondacijama, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o javnim nabavkama.

Tim daje podršku sledećim aktivnostima koje će doprineti unapređenju pravnog okvira i institucionalne podrške za razvoj i promociju socijalnog preduzetništva:

- Promocija i informisanje šire javnosti (Bilten i blog o socijalnom uključivanju)
- Analize uticaja politika i Akcioni plan za razvoj socijalnog preduzetništva
- Integrisanje u nacionalne politike (npr. Nacionalni akcioni plan zapošljavanja, Strategija DOP)
- Izvori finansiranja (pored već postojećih izvora finansiranja uvođenje Fonda za socijalno uključivanje, Vodič kroz izvore finansiranja)
- Diseminacija informacija i znanja (razmena primera dobre prakse, nacionalne debate, učešće u radu Ekspertske grupe EK).

www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/03/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva1.pdf

1* SECONS/UNDP, 2008

2* http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/EU_projects3.php

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO*

I društvena i tržišna orijentacija poslovanja

Termin „socijalno preduzetništvo“ se pojavljuje krajem 1980-ih u Italiji, ali i u drugim evropskim zemljama. Kao deo šireg konteksta „socijalne ekonomije (SE)“, njegova svrha je bila da označi široku raznovrsnost proizvodno-poslovnih organizacija, čije osnivanje, u godinama rastuće krize države blagostanja“, nije bilo zasnovano na profitu već na socijalnoj motivaciji.

Procenjuje se da sektor socijalnog preduzetništva u svetu danas zapošljava oko 40 miliona ljudi, sa preko 200 miliona volontera. Preko 30 univerziteta u svetu ima programe socijalnog preduzetništva, uključujući: Kolumbiju, Harvard, Stanford, Oxford. U EU, različiti oblici socijalnog preduzetništva (poput zadruga, organizacija civilnog društva, fondacija, socijalnih preduzeća) upošljavaju više od 14.5 miliona ljudi, što čini 6,5 odsto radne populacija. Udruženja, fondacije i druge slične forme čine jezgro socijalne ekonomije u Evropi i uključuju 65 odsto radne snage, kako kroz plaćen, tako i kroz volonterski rad unutar socijalnog sektora.

Tradicionalno, socijalna preduzeća karakterišu sledeće osobine:

- Aktivnosti na proizvodnji dobara ili prodaji usluga
- Visok stepen autonomije
- Tendencija ka plaćenom radu
- Jasno iskazan cilj da se doprinese zajednici ili određenoj grupi

- Odlučivanje koje nije zasnovano na posedovanju kapitala
- Isključenost organizacija usmerenih na ostvarivanje profita

Socijalna preduzeća doprinose zajednici na više načina: isporučuju dobra i usluge (socijalne, obrazovne, zdravstvene, itd.) lokalnim zajednicama i ljudima koje ne mogu da ih plate; doprinose ekonomskom razvoju depriviranih zajednica; stvaraju nove mogućnosti za zapošljavanje; omogućuju radnu integraciju osujećenim ljudima koji imaju male šanse za zapošljavanje na otvorenom tržištu. Ona koriste sredstva koja drugačije ne bi bila iskorišćenja, odgovarajući na potrebe zajednice za blagostanjem i razvojem. Posledično, ona doprinose socijalnoj koheziji, akumulaciji socijalnog kapitala i ravnomernijem ekonomskom razvoju.

Usmerenost socijalnih preduzeća na rešavanje socijalnih potreba ne isključuje mogućnosti i neophodnost ostvarenja odgovarajućih finansijskih efekata. Ovde se misli pre svega na to da ostvarivanje odgovarajućih finansijskih efekata služi kao osnova za postizanje širih društvenih i ekoloških ciljeva socijalnog preduzeća kroz samoodrživost preduzeća. Imajući u vidu iskustva razvijenih ekonomija, poslovanje socijalnih preduzeća

u tom smislu treba da bude zasnovano na trostrukoj ciljnoj liniji (*triple bottom line*).

Trostruka ciljna linija (skraćeno TBL ili 3BL, takođe poznata pod skraćenicom 3P - ljudi, planeta, dobit, ili tri stuba) zasniva se na proširenom spektru vrednosti i kriterijuma za merenje organizacione i društvene usmerenosti i uspeha. Tri granice obuhvataju ekonomski, ekološki i socijalni aspekt.

Socijalna preduzeća se razlikuju od tradicionalnih organizacija trećeg sektora po naglašenijim ekonomskim aktivnostima uz spremnost da se upuste u rizičan ekonomski poduhvat. U isto vreme, ona se razlikuju od profitnih preduzeća i tradicionalnih zadruga po jačoj orijentaciji ka širim socijalnim ciljevima i interesima zajednice. Socijalnim preduzećima je ili zakonski zabranjeno da raspodeljuju profit ili su strukturirana i zasnovana tako da isključuju profit kao glavni cilj.

ISTORIJA

Prva socijalna preduzeća osnovana su i uvedena u Italiji, 1991. godine, zakonom 381/1991, u kooperativnoj (zadružnoj) legalnoj formi i nazvana su „socijalne kooperative“ (*cooperative sociale*). U skladu sa kooperativnom filozofijom i sa ranije naglašenim principima socijalnih preduzeća, nove socijalne kooperative pokrile su *aktivnosti staranja* (upravljanje socijalno-zdravstvenim staranjem i obrazovne usluge, obezbeđivanje kućnog staranja i smeštaja ugroženim kategorijama stanovništva, čuvanje i briga o deci, kulturne aktivnosti i inicijative za zaštitu životne sredine), odnosno, *aktivnosti obučavanja* (uvođenje ljudi koji su u nepovoljnom položaju u društvu i koji ne

mogu da se uključe u „normalne“ proizvodne krugove, u poslovne i aktivnosti zapošljavanja). Od tada do 2003. u Italiji je osnovano 6.500 – 7.000 socijalnih kooperativa, koje zapošljavaju oko 200.000 radnika i od kojih koristi ima 1,5 milion ljudi. Vrlo brzo nakon ovih „inovacija“ mnoge druge zemlje su počele da prate italijanski primer. U Portugaliji postoje „kooperative socijalne solidarnosti“ (*cooperativas de solidariedade social*), u Francuskoj „kooperativna društva kolektivnih interesa“ (*societe cooperative d'interet collectif – SCIC*), a u Engleskoj forma „community interest company“, koja obezbeđuje usluge uglavnom na lokalnom nivou, u oblastima kao što su prevoz u lokalnoj zajednici, socijalno stanovanje, obezbeđivanje usluga brige o deci itd.

U skladu sa kontekstom, socijalna preduzeća su se počela određivati kao neprofitni „poduhvati“ dizajnirani tako da bi ostvarili kako socijalne i javne, tako i komercijalne ciljeve; iako trgovina sa socijalnom svrhom teško može da se predstavi kao novi fenomen, rast socijalnih preduzeća je bio ključno svojstvo ekonomskih aktivnosti u razvijenim, ali i u zemljama u razvoju. Ovako opšte definisana, socijalna preduzeća se prilično lako mogu povezati sa lokalnim kontekstom, sa jasnim ciljem da koriste tim zajednicama, obezbeđujući višestruki efekat: a) *obezbeđivanje radne integracije „teško zapošljivih“ kategorija*; b) *obezbeđivanje socijalne inkluzije ranjivih grupa*; c) *smanjivanje izdataka iz nacionalnog budžeta za sistem blagostanja*.

* Delovi teksta preuzeti iz publikacije Preporuke za podršku razvoju kapaciteta socijalnih preduzeća u Srbiji, Izdavač: Evropski pokret u Srbiji, 2011. Autori: Slobodan Cvejić, Radmila Grozdanić, Žaklina Stojanović, Barbara Sadovski, Karlo Borzaga.

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO

U svetu i Evropskoj uniji

Socijalna preduzeća, kooperative i veće mreže ovih pravnih formi u svetu su prepoznate kao posebna pravna forma privređivanja drugačija od javnih ili profitnih preduzeća. Uprkos različitim tradicijama u svetu koje su uticale na razvoj trećeg sektora, tendencija je da se ova sfera poslovanja pravno reguliše tako da pokriva širok spektar formi socijalnih preduzeća. Osim toga, kako bi ispunila svoju misiju i imala što veći uticaj u lokalnoj sredini, podstiče se udruživanje, ali i neophodnost tretiranja socijalnih preduzeća u skladu sa njihovom posebnom prirodom, kako bi imali jednake šanse na tržištu.

Socijalna ekonomija i preduzeća u Evropskoj uniji nemaju jedinstvenu pravnu regulaciju. Ipak, usled sposobnosti da jednostavno i brzo generišu inova-

tivnost u rešavanju problema, što se pokazalo značajnim elementom rezistentnosti u dobru krize, Evropska komisija je predvidela niz mera na osnovu kojih bi ovaj sektor bio podstaknut da posluje i deluje u što povoljnijem okruženju. Inicijativa za socijalno poslovanje (Social Business Initiative) podseća na prednosti koje postoje u Evropskoj uniji usled jedinstvenog tržišta za podsticanje razvoja socijalnog preduzetništva. Posebno se ističe uloga uspostavljanja partnerstava između različitih sektora (profitnih firmi, javnog i trećeg sektora) za podsticanje socijalne inkluzije, a posledično i socijalne kohezije.

http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/201205-sbi-leaflet_en.pdf

SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVO

U Srbiji

Socijalno preduzetništvo je ogledalo transformacije socijalne politike u Srbiji. Podrška razvoju sektora koji može da zaposli veliki broj socijalno i ekonomski isključenih, zapravo, predstavlja podršku celoj privredi. Ideja savremenog socijalnog preduzetništva se u Srbiji pojavila kroz proces kulturnog i političkog približavanja Evropskoj uniji, a da bi prerasla u održiv sektor moraju se uvažiti i neke specifičnosti koje kontekst socijalnog preduzetništva u Srbiji razlikuju od modela prepoznatih u evropskom okruženju, a slične su drugim istočnoevropskim zemljama.

Prvi problem sa kojim se socijalna preduzeća i socijalno preduzetništvo suočava u našoj praksi je neosporno vezan za nerazumevanje od strane državnih institucija koje ne prepoznaju značaj koji

treći sektor privređivanja ima u ekonomiji u razvoju. Pored privatnog/korporativnog i državnog sektora, u svim razvijenim ekonomijama paralelno postoji i treći sektor privređivanja zasnovan na socijalnim preduzećima koja obuhvataju širok spektar pravnih formi, profitnih i neprofitnih organizacija – poput preduzeća usmerenih na ispunjavanje zadataka zajednice (kvazi državne organizacije), dobrotvornih organizacija, različitih formi organizacija za samozapošljavanje, kreditnih unija, zadruga itd.

Kao rezultat nerazumevanja, socijalna preduzeća i preduzetnici u Srbiji se suočavaju sa potpuno neizgrađenim institucionalnim okvirom. Kao bitnu komponentu ova neizgrađenost uključuje i nedostatak odgovarajućih finansijskih podsticaja

kako za kreiranje aktivnosti, tako i za održanje tekućeg poslovanja. Istovremeno, nedovoljna izgrađenost institucionalnog okvira može biti povezana sa neadekvatnim pristupom vrednovanju investicija i povraćaja uloženi sredstava u treći sektor privređivanja. Drugim rečima, ovde se postavlja pitanje sledećeg sadržaja - u poređenju sa korporativnim i javnim sektorom, da li za ovaj sektor mogu ili treba da važe isti uslovi finansiranja i isti uslovi vrednovanja investicija?

S druge strane, uočavaju se i problemi vezani za suštinsko nerazumevanje trostruke ciljane linije i kod samih kreatora trećeg sektora privređivanja. Ovde se može uočiti problem vezan za podvajanje socijalnih i ekoloških funkcija koje se stavljaju ispred ekonomskih funkcija ovakvih preduzeća. Ovo stvara rizik da se socijalno preduzetništvo u našim uslovima svede na infantilno sredstvo za rešavanje uočenih socijalnih ili ekoloških problema koje ne može da opstane bez pomoći države koja je inače veoma skromna. Savremena socijalna preduzeća treba da koriste snagu tržišta u cilju kreiranja samoodrživosti i da se usmeravaju na različite izvore finansiranja.

Institucionalni i pravni okvir za socijalnu ekonomiju i posebno za socijalno preduzetništvo u Srbiji nije definisan i uspostavljen. Skorašnje inicijative Ministarstva rada, socijalne politike i zapošljavanja oslikavaju nepoznavanje ovog koncepta od strane nadležnih aktera. Predlog zakona o socijalnom preduzetništvu i zapošljavanju u socijalnim preduzećima ovu pravnu formu vidi isključivo kao meru socijalne politike, koja se osniva sa namerom uvećanja broj državnih službenika i uvođenja novih budžetskih institucija. Ipak, pohvalna je inicijativa

Ministarstva finansija i privrede sa Predlogom zakona o zadrugama, uvodeći novi pojam zadruga, a to su socijalne zadruge, čime se otvara novo i regulisanije polje za delovanje socijalnih preduzeća kroz socijalne zadruge.

Međutim, u Srbiji, i pored nepovoljnog pravnog, ekonomskog i institucionalnog okvira, socijalna ekonomija ipak postoji. Socijalno preduzetništvo u Srbiji trenutno postoji u formi pojedinačnih inicijativa kojima se rešavaju problemi nezaposlenosti i socijalne isključenosti u pojedinačnim slučajevima (1,1% ukupnog broja zaposlenih).

Sektor socijalnih preduzeća u Srbiji je heterogen i sačinjavaju ga šest osnovnih tipova organizacija koje imaju različite socijalne ciljeve, aktivnosti, tržišne niše, rezultate na tržištu i modele socijalne integracije. Ti tipovi su: **zadruge, NVO, spinof (spin-off) preduzeća (registrovana kao DOO), preduzeća za stručno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća i poslovni inkubatori.** Regionalna distribucija pokazuje da je koncentracija socijalnih preduzeća neznatno veća u regionu Vojvodine negu u Beogradu i Centralnoj Srbiji. Međutim, ako se izuzmu poljoprivredne zadruge, koncentracija socijalnih preduzeća veća je u Centralnoj Srbiji.

U sektoru socijalnih preduzeća u Srbiji postoji velika raznovrsnost socijalnih funkcija, kako u formama orijentisanim na samopomoć, tako i u onima koje su orijentisane na socijalne ciljeve. Udruženja građana orijentisana na određene ugrožene kategorije društva razvila su se kao odgovor na rastuće socijalne potrebe i probleme socijalne inkluzije. U poslednje vreme

počeo je da raste broj onih koja su orijentisana na zaštitu životne sredine i lokalni razvoj – i to pre svega u nerazvijenim područjima. Čini se da nepopularni imidž zadruga, nasleđen iz socijalističkog perioda, polako blede. Međutim, za razliku od aktivnih zadruga tradicionalnog oblika (npr. poljoprivredne, omladinske i zanatske zadruge), broj modernih zadruga na novim tržištima i dalje je mali. Osim NVO, zadruga i preduzeća za zapošljavanje lice sa invaliditetom, pojavili su se i drugi oblici socijalnih preduzeća kao što su zavisna spinof preduzeća, agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća i poslovni inkubatori.

Odlučivanje u socijalnim preduzećima je autonomno, barem u onom najužem smislu koji podrazumeva nezavisnost od vlasničkih interesa i direktnih intervencija države. Socijalna preduzeća dobijaju podršku u različitim oblicima i od različitih aktera, ali najveći udeo u njoj čine novčane i nenovčane donacije. To pokazuje da je veliki broj socijalnih preduzeća u nepovoljnom položaju, budući da njihovi ciljevi delimično zavise od interesa donatora. Prihodi ostvareni od tržišnih delatnosti uglavnom se troše na održavanje organizacije i novi proizvodni ciklus, a ne na razvoj organizacije i postizanje socijalnih ciljeva. Ovo pak pokazuje da sektor socijalnih preduzeća trenutno više karakteriše „ekonomija preživljavanja“, nego „razvojna i inovativna ekonomija“.

U Srbiji postoji realna potreba za socijalnim preduzetništvom, postoje podsticajna iskustva i konkretna podrška iz okruženja (kroz različite programe i projekte) i što je najvažnije, postoji tradicija udruženog nastupanja na tržištu sa socijalnom misijom i autentična novija iskustva prepoznata u 6 pravnih formi. S druge strane, dva najčešća problema

sa kojima se suočavaju socijalna preduzeća su nedostatak novca i nepovoljan pravni okvir. Postoji i izvestan broj drugačijih problema, ali se oni razlikuju u zavisnosti od tipa organizacije. S druge strane, za većinu onih koji još ne ulaze u zonu socijalnog preduzetništva velik problem predstavlja nedostatak preduzetničkih sklonosti i odgovarajućih znanja i veština. Iz ovih razloga rad Koalicije za razvoj socijalnog preduzetništva, njenih članica pojedinačno i drugih zainteresovanih strana je usmerena upravo na razvoj ova tri važna elementa kojima se može podržati razvoj socijalnog preduzetništva u Srbiji: pravni okvir, finansiranje i ljudske kapacitete.

PREDSTAVLJAMO SOCIJALNA PREDUZEĆA

Dobra torba

Dobra torba je prvi proizvod i brend socijalnog preduzeća koje okuplja nezaposlene žene iz cele Srbije i pruža im mogućnost da šivenjem torbi obezbede sebi dodatne prihode. Idealna je kao brendirana promo torba, ekonomičan i inovativan kompanijski promo poklon. Dobra torba je unikatna i jedinstvena po svom dizajnu jer se jednostavnim okretanjem unutrašnjeg dela rasklapa u torbu većih dimenzija. Dobru torbu šiju nezaposlene žene, okupljene u više ženskih udruženja širom zemlje i ceo prihod od prodaje odlazi njima. U proizvodnju Dobre torbe može da se uključi svaka žena, preko lokalnih ženskih udruženja, koja ume da šije i ima sasvim običnu mašinu za šivenje. Radeći kod kuće, sama može da odredi kada će i koliko vremena posvetiti šivenju. Uglavnom su to žene bez stalnog zaposlenja i redovnih prihoda, koje žive u sredinama gde im se ne otvara lako perspektiva za ekonomsku sigurnost i život dostojniji čoveka. U proizvodnju Dobre torbe do sada su se uključili Udruženje Ravno iz Čuprije, Ženska multietnička grupa Seleuš, Aktiv žena

Bački Jarak iz Temerina, Klub žena Hera iz Bačke Topole i Udruženje za negovanje tradicije Izvor iz Knjaževca. „Meni Dobra torba mnogo znači jer nisam imala posao do 2007 godine, sad sam se uključila u normalan život, ovako sam se osećala beskorisno, posmatrala sam ujutru kako svi idu na posao a ja nisam imala gde, sedela sam kod kuće i bilo mi je teško, a i ovako iz materijalnih razloga mnogo mi je bolje kad imam svoj dinar i ne moram da zavisim od drugih da mi daju“, rekla je Dobri Jevđević iz udruženja žena RAVNO.

Dobra torba je dobar izbor za konferencije i promo poklone, jer kupujući nešto što vam je potrebno doprinosite rešavanju konkretnog društvenog problema. Ukoliko uskoro planirate neki događaj, setite se Dobre torbe!

www.dobradorba.rs
www.facebook.com/Dobradorba
www.twitter.com/Dobradorba
www.youtube.com/Dobradorba

PROČITAJTE

Biznis po meri čoveka

Smart kolektiv i Erste Banka predstavili su prvi Vodič za pokretanje socijalnog preduzeća 24. aprila u Kulturnom centru GRAD. U izradi Vodiča učestvovali su brojni stručnjaci i profesionalci iz različitih kompanija i institucija, kao i devet socijalnih preduzeća koja su članice SENS mreže.

Smatrajući da su socijalna preduzeća jedan od bitnih činilaca koji doprinose privrednom rastu i obnavljanju lokalne zajednice, Smart kolektiv je pripremio Vodič za pokretanje socijalnog preduzeća. Vodič je napisan jednostavnim jezikom, sa dovoljno praktičnih primera, tako da čitalac može da se provede kroz ceo proces uspostavljanja do upravljanja preduzećem. „Ne možemo da čekamo da se stvore povoljni uslovi da bismo se bavili socijalnim preduzetništvom. Socijalno preduzeće je preduzeće koje posluje u društvene svrhe i čini dobro. Ono varira od globalno poznatih inicijativa poput Nobelovca Muhameda Junusa, preko Dobre torbe koju šiju žene, članice ženskih udruženja za potrebe seminara, konferencija ili brendiranih poklona, do Naše Kuće

koja zapošljava ljude sa intelektualnim teškoćama i proizvodi papirne kese. Ono što sve ove inicijative imaju zajedničko je upotreba preduzetničkih alata kako bi učinile društvo boljim. Kako bismo omogućili svakome ko ima ovakve ideje da ih zaista i ostvari, napravili smo vodič koji bi trebalo da obezbedi smernice za pravljenje biznis plana uspešnog socijalnog preduzeća“, izjavio je Neven Marinović, izvršni direktor Smart kolektiva.

O učešću Erste Banke u ovom projektu, Mirjana Šakić je istakla je da postoji više načina da kompanije podrže socijalno preduzetništvo, osim pružanja finansijskih sredstava. „Na primer, Erste Banka redovno poručuje proizvode od socijalnih preduzeća, što njima garantuje konstantan priliv novca, kao i egzistenciju na tržištu, a Banci kvalitetne i unikatne proizvode.“ Vodič je dostupan na fejsbuk stranici Smart kolektiva svakome ko pošalje svoju biznis ideju. U planu je promocija Vodiča u više gradova u Srbiji.

www.facebook.com/smart.kolektiv
www.smartkolektiv.org

VESTI >>>

Održano Javno slušanje o Predlogu zakona o socijalnom preduzetništvu i zapošljavanju u socijalnim preduzećima

Beograd 19. jun 2013. godine - Odbor za rad, socijalna pitanja, društvenu uključenost i smanjenje siromaštva Narodne skupštine Republike Srbije, organizovao je Javno slušanje o Predlogu zakona o socijalnom preduzetništvu i zapošljavanju u socijalnim preduzećima. Javnom slušanju su prisustvovali narodni poslanici, predstavnici izvršne vlasti, predstavnici lokalnih samouprava, organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija.

Javno slušanje je inicirano sa namerom da se istakne neophodnost unapređenja predloženog zakona s obzirom na njegovu suštinsku suprotnost sa konceptom socijalnog preduzetništva, koji podrazumeva inicijativu pojedinca, ideju koja može i treba da opstane i da se razvija u tržišnim uslovima, a da pri tom pomaže onim kategorijama stanovništva koje su najugroženije, ili da rešava neke konkretne društvene probleme. Predlog zakona definiše suprotno. Predlogom zakona se utiče direktno na uvećanje državne administracije (inspeksijske službe i centri za socijalno preduzetništvo), dodatno se opterećuju poreski obveznici, ograničava koncept socijalnog preduzetništva na oblast zapošljavanja, čineći ga instrumentom socijalne politike, predviđa izdvajanje sredstava i prihoda preduzeća za državni fond. Takođe, predviđeno je i da državni službenici ekskluzivno vrše obuke za zapošljavanje i obuke za razvoj socijalnih preduzeća, kao i da javni sektor odlučuje o dodeljivanju subvencija socijalnim preduzećima.

U toku procesa izrade zakona, kao i kasnije u

procesu javne rasprave Koalicija za razvoj socijalnog preduzetništva kontinuirano je ukazivala na nedostatke Zakona i zagovarala povlačenje Zakona iz procedure, ili promenu naziva samog Zakona, jer se on bavi socijalnim zapošljavanjem, a ne preduzetništvom, ali Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, kao predlagač, nije uzelo u obzir ni jednu od ključnih primedbi. Iako ključni akteri, uključujući socijalna preduzeća, neke od članova odbora, eksperte i Stalnu konferenciju gradova i opština, dele stavove Koalicije za razvoj socijalnog preduzetništva, Ministarstvo i dalje nije spremno da uvaži komentare, jer Predlog zakona doživljava kao aktivnu meru zapošljavanja ugroženih građana, a ne kao podsticaj socijalnog preduzetništva.

Koalicija za razvoj socijalnog preduzetništva nastaviće da insistira na tome da se ovakav Predlog zakona ne usvoji u postojećem obliku, pre svega kroz direktne sastanke sa predstavnicima države i nastaviće svoje napore kroz javno zastupanje kako bi Zakon koji reguliše oblast socijalnog preduzetništva omogućio postojećim i budućim socijalnim preduzetnicima unapređenje poslovanja i prostor za nove socio-preduzetničke inicijative.

Tekst Predloga zakona i obrazloženje:

http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/1688-13Lat.pdf

VESTI >>>

Privredna komora Srbije – podrška socijalnom preduzetništvu

Privredna komora Srbije učestvuje u implementaciji EASE&SEE projekta u okviru programa za prekograničnu saradnju Jugoistočne Evrope.

Cilj projekta je unapređenje okvira za razvoj socijalnog preduzetništva primenom inovativnih modela saradnje između javnih i privatnih, profitnih i neprofitnih učesnika u poslovnom okruženju. Uloga Privredne komore Srbije je stvaranje i obezbeđenje poslovnih usluga za socijalne preduzetnike, koordinacija i kreiranje poslovnih veza sa javnim i privatnim sektorom kao i učešće u aktivnostima promocije ovog projekta.

Partneri na projektu su: grad Venecija (vodeći partner), Region Veneto – direkcija za industriju, grad Sofija (Bugarska), Regionalna razvojna agencija Nove Gorice (Slovenija), Poslovna asocijacija Panonije – Mađarska, ARGE – Asocijacija za prevenciju otpada – Austrija, Italijanska privredna komora u Bugarskoj i Evropski istraživački institut u oblasti zadružnog i socijalnog preduzetništva – Italija

Projekat predviđa realizaciju studijskih poseta, radionica, seminara sa ciljem promocije saradnje u ovoj oblasti i izrade baze podataka (povezivanje firmi, finansijski održivih klastera i poslovni razvoj u ovoj oblasti).

Dodela nagrade Mesta u srcu

19. jun 2013. godine - Nagrade Mesta u srcu namenjena je organizacijama civilnog društva, odnosno neformalnim grupama građana/ki koje su sprovele projekte sa najpozitivnijim efektima u svojim lokalnim zajednicama i za najbolje lokalno partnerstvo.

Svečana ceremonija dodele nagrade održaće se u Svečanoj Sali Skupštine grada Beograda, u petak 5. jula 2013. godine sa početkom u 15 časova.

Osnivač nagrade Mesta u srcu je **Džeferson Institut**, koji je dodelu nagrade prvi put organizovao 2006. godine. Ove godine konkurs su raspisali TRAG fondacija, Erste Banka i TACSO Srbija.

<http://www.tragfondacija.org/pages/mesta-u-srcu/onagradi.php>

VESTI >>>

Konferencija Podrška inkluzivnom preduzetništvu u Evropi

24. septembar 2013. godine - Međunarodni simpozijum o Podrški inkluzivnom preduzetništvu u Evropi, organizuje se sa namerom da se analiziraju postojeće prakse preduzetništva u Evropi, kako bi se odgovorilo na narastajuće probleme radne integracije različitih marginalizovanih grupa stanovništva, posebno, mladih. Cilj je da se izmeri uticaj postojećih partnerstava, razmene dobre prakse na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou i da se osigura da preduzete mere i inicijative budu inkluzivne i da se mogu transponovati i na nadnacionalni nivo Europe. Ideja simpozijuma je da integriše evropsko iskustvo kako bi se oblikovale održive strategije razvoja preduzetništva na nivou Evropske unije.

Konferencija će se održati 24. septembra 2013. godine u Briselu u hotelu Silken Berlajmont.

<http://publicpolicyexchange.co.uk/events/DI24-PPE2.php>

Projekat Inovativa

Jun - decembar 2013. godine - Kako mladi u Srbiji predstavljaju jednu od najranjivijih grupa stanovništva u Srbiji, EPuS je ispred KoRSP, a uz podršku Suisse Solidar – Kancelarije u Srbiji započeo sa implementacijom projekta Inovativa, sa ciljem da se mladima približi koncept socijalnog preduzetništva, kako bi podstakli omladinske inicijative. Kroz takmičenja za najbolju socio-preduzetničku ideju, želja nam je da podstaknemo mlade da inovativno razmišljaju i da kroz predlaganje potencijalnih socio-ekonomskih modela poslovanja promoviramo mogućnosti koje im ova forma preduzetništva nudi. Istovremeno, na okruglim stolovima ćemo upoznati institucije, koje se na lokalnom nivou bave mladima, sa ovom formom preduzetništva kako bi u budućnosti postali servis koji će biti na raspolaganju mladima koji budu želeli da realizuju svoje inicijative.

<http://www.emins.org/srpski/projects/article/inovativa>

KORISNE ADRESE

Trag Fondacija
www.tragfondacija.org

Evropski pokret u Srbiji
www.emins.org

Grupa 484
www.grupa484.org.rs

Inicijativa za razvoj i saradnju
www.idcserbia.org

Smart kolektiv
www.smartkolektiv.org

SENS mreža socijalne ekonomije
www.sens.rs

SeCons Grupa za razvojnu inicijativu
www.secons.net

Tim za smanjenje siromaštva
i socijalnu inkluziju
www.inkluzija.gov.rs

IMPRESUM

Izdavač:
Evropski pokret u Srbiji
Kralja Milana 31/II,
11 000 Beograd

Koalicija za socijalno preduzetništvo

Za izdavača:
Maja Bobić

Urednica:
Dina Rakin
dina.rakin@emins.org

Dizajn:
Sanja Polovina
Polovinas design studio

Ova publikacija je nastala uz pomoć Evropske unije. Evropski pokret u Srbiji je jedini odgovoran za sadržaj publikacije, i ona ni u kom pogledu ne predstavlja stav Evropske unije.

KorSP

KOALICIJA ZA RAZVOJ
SOCIJALNOG PREDUZETNIŠTVA

trag
FONDACIJA

Evropski pokret
Srbija

Grupa
484

INITIATIVE FOR
DEVELOPMENT &
COOPERATION

smart
KOLEKTIV

Technical Assistance for
Civil Society Organisations
Serbia Office

The project is implemented
by the Swedish Institute for
Public Administration

This project is funded
by the European Union

Ova publikacija je nastala uz pomoć Evropske unije. Evropski pokret u Srbiji je jedini odgovoran za sadržaj publikacije, i ona ni u kom pogledu ne predstavlja stav Evropske unije.